

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті висвітлено основні напрями та завдання психолого-педагогічного супроводу дітей із особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Запровадження інклюзивного навчання дітей із особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах передбачає створення відповідних умов: доступність будівель і приміщень, використання адекватних форм і методів навчально-виховної роботи, психолого-педагогічний супровід, співпраця з батьками (особами, які їх замінюють).

Зміст терміну «діти з особливими освітніми потребами» органічно відображає для вітчизняної науки розуміння дитини з порушеннями в розвитку й наголошує на необхідності пошуку та реалізації «обхідних шляхів» у вихованні й навчанні дитини для підвищення якості її життя.

Виготський писав про шкідливий вплив на дітей з проблемами у розвитку соціальної ізоляції. Він дійшов висновку, що, відриваючи таких дітей від сімей та друзів, створюючи для них особливе соціальне довкілля, суспільство викликає в них «вторинну інвалідність». Такі дії дуже негативно позначаються на дітях із проблемами в розвитку, оскільки при цьому не враховують їхні основні соціальні потреби [6, с. 2].

Н. С. Трофімова вважає, що в сучасному навчально-виховному процесі має діяти настанова нового рівня: «Учитель покликаний не виправляти помилки, недоліки природної організації дитини, а максимально використовувати свої професійні можливості для знаходження такої форми, що відповідає рівню культури суспільства, природному й творчому потенціалу дитини [6, с. 3].

Проблеми актуальності й необхідності інтеграції та адаптації дітей з особливостями розвитку в сучасному

---

* © Бучевська Л. М.

освітньому середовищі знайшли своє відображення в дослідженнях вітчизняних (В. І. Бондар, С. П. Єфімова, Т. Д. Ілляшенко, В. В. Засенко, В. М. Синьов, В. В. Тарасун, О. П. Хохліна та ін.) і зарубіжних (Д. Барбер, Т. Бут, Ч. Веббер, Т. Дорман, Т. Мітлер, К. Стафофорд, Д. Харві та ін.) науковців. Зокрема, В. І. Бондар підкреслює, що інклюзивна освіта – це спільне перебування й навчання осіб, які потребують корекції фізичного та розумового розвитку, з їхніми здоровими однолітками. Це процес розвитку загальної освіти, який має на увазі доступність освіти для всіх, зокрема, й дітей з особливими потребами [5].

На думку науковців, саме інклюзивна форма навчання, дає можливість забезпечити рівний доступ до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання в загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Таким чином, інклюзивне навчання передбачає забезпечення психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього навчального закладу, спрямованого на створення сприятливих умов для успішної соціалізації та адаптації таких дітей в сучасному освітньому просторі.

Метою статті є розкриття психологічних аспектів психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Психолого-педагогічний супровід інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього навчального закладу ми розглядаємо як діяльність соціально-психологічної служби, спрямовану на створення комплексної системи організаційних, психолого-педагогічних заходів, які б сприяли успішній соціалізації таких дітей в освітньому середовищі.

У статті Л. І. Слободенюк психологічний супровід розглядається як процес, як цілісна система організаційних, діагностичних, корекційних і профілактичних заходів з обов'язковим урахуванням вікової

ПСИХОЛОГІЯ

психології, грамотно спланована робота всіх категорій учасників навчально-виховного процесу [4].

Основна мета психологічного супроводу – створення максимально комфортних умов, які дають змогу повною мірою реалізувати здібності та нахили дитини, сформувати адекватну самооцінку й прагнення до самореалізації через широке застосування психологічної науки.

Навчання дітей з особливими освітніми потребами у спеціальних класах загальноосвітніх навчальних закладах регламентується «Положенням про спеціальні класи навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах», затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 09.12.2010 р. № 1224, зареєстрованим у Міністерстві юстиції 29.12.2010 р. за № 18707. Цим документом визначено основні завдання психолого-педагогічного супроводу таких дітей, а саме:

- актуалізація особистісного потенціалу розвитку дитини;

- формування позитивних міжособистісних стосунків учнів із порушеннями психофізичного розвитку та їх ровесників у процесі внутрішньої інтеграції;

- консультування батьків або осіб, які їх замінюють, щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання, професійної орієнтації, соціальної адаптації їхньої дитини тощо.

Таким чином, психологічний супровід дітей з психофізичними вадами в умовах інклюзивного навчання – це відстеження динаміки розвитку учня, процесів його соціалізації та адаптації, вплив на ці процеси з метою оптимізації соціальної ситуації розвитку дитини [4].

Психолого-педагогічний супровід дітей із особливими освітніми потребами нами розглядається як пролонгований, динамічний процес, цілісна діяльність психологічної служби освітнього закладу, яка складається з п'яти взаємопов'язаних компонентів:

- систематичний моніторинг медико-психологічного і психолого-педагогічного статусу дитини в динаміці її психічного розвитку;

- створення оптимальних соціально-психологічних

ПСИХОЛОГІЯ

умов щодо ефективного психічного розвитку дітей в соціумі;

- систематична психологічна допомога дітям з порушеннями психофізичного розвитку у вигляді консультування, психокорекції, психологічної підтримки;

- систематична психологічна допомога батькам дітей з проблемами у розвитку;

- організація життєдіяльності дітей з особливими потребами в соціумі з урахуванням їх психічних та фізичних можливостей.

Шкільному психологу в процесі знайомства з дитиною, яка має відхилення в розвитку, необхідно звернути увагу на такі показники:

- біологічні: характер і виразність розладу залежно від часу його набуття, стану здоров'я;

- соціальні: спонтанне навчання (вплив соціального середовища – родини, колективу однолітків; взаємини з дорослими), власна психологічна активність (інтереси, схильності, емоції, здатність до вольового зусилля, сформованість довільних процесів).

Відстеження психолого-педагогічного статусу є досить складним процесом, який потребує тісної співпраці усіх спеціалістів, що приймають участь в життєдіяльності дитини з особливими потребами. Серед спеціалістів, які супроводжують дітей с порушеннями психофізичного розвитку, обов'язково повинні бути практичний психолог, відповідальний за процес психологічного супроводу, педагог-дефектолог, соціальний педагог, асистент вчителя з інклюзивного навчання, бажано запрошувати лікаря-психіатра або лікаря-невролога, який веде дитину. Оптимальною формою комплексного супроводу учнів даної категорії є психолого-медико-педагогічний консилиум, який створюється за наказом керівника навчального закладу. Консилиум дозволяє об'єднати інформацію й зусилля зазначених фахівців. На основі цілісного бачення кожного учня з особливими освітніми потребами на консилиумі розробляється й реалізується загальна стратегія навчання та розвитку таких дітей.

Слід виділити основні етапи психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

ПСИХОЛОГІЯ

Підготовчий етап включає наступні завдання:

- організація діяльності психолого-медико-педагогічного консиліуму;
- установалення контакту між усіма учасниками супроводу дитини;
- визначення обсягу роботи та послідовності процесу психолого-педагогічного супроводу;
- підготовка необхідної документації та складання графіку роботи.

Орієнтовний етап включає такі завдання:

- установалення контакту з батьками та родичами дитини;
- установалення контакту з дитиною;
- установалення контакту з класом, в якому навчається дитина, з класним керівником.

Етап уточнення проблеми:

- проведення поглибленої психодіагностики;
- ознайомлення спеціалістів із результатами психологічного обстеження;
- обговорення з педагогами та іншими спеціалістами особливостей психічного розвитку дитини на психолого-медико-педагогічному консиліумі.

Етап планування містить у собі:

- розробка індивідуальної програми супроводу дитини з особливими потребами;
- затвердження цієї програми усіма спеціалістами, які працюють з дитиною.

Слід зазначити, що складання програми психолого-педагогічного супроводу можливе тільки після ретельного психолого-медико-педагогічного обстеження кожної дитини з порушеннями психофізичного розвитку спеціалістами районної (обласної) психолого-медико-педагогічної консультації.

М. Р. Бітянова вказувала, що практичний психолог у реалізації психолого- педагогічного супроводу повинен також сприяти рішенню батьків щодо відвідування психолого-медико-педагогічної консультації (далі ПМПК) та за необхідності допомогти в підготовці відповідних документів [1].

Етап реалізації індивідуальної програми включає такі завдання:

- надання необхідної допомоги батькам дитини та

ПСИХОЛОГІЯ

педагогам щодо створення умов, які необхідні дитині з особливими освітніми потребами для її повноцінного зорового способу життя й успішного оволодіння навчальними програмами з урахуванням її психофізичних можливостей;

– надання необхідної психологічної допомоги батькам дитини, її родичам, друзям з метою гармонізації міжособистісних відносин з нею, оптимізації виховного процесу;

– просвітницька й консультативна робота з педагогами, педагогами-дефектологами, логопедами та іншими спеціалістами, які працюють з дитиною.

Підсумковий етап включає колективне обговорення учасниками психолого-медико-педагогічного консилиуму ефективності проведеної роботи з рекомендаціями щодо подальшого навчання та розвитку кожної дитини з особливими освітніми потребами.

У своїй діяльності психологічна служба Каланчацької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 використовує відповідні відомчі документи у сфері запровадження інклюзивної освіти: Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872; Лист МОН України: від 26.07.2012 р. № 1/9-529 «Про психологічний і соціальний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання»; Лист МОН України від 02.01.2013 р. № 1/9-1 «Про визначення завдань працівників психологічної служби щодо запровадження інклюзивного навчання». У цих документах окреслено зміст і основні завдання психологічної служби школи у запровадженні інклюзивної форми навчання та забезпечення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Визначені перспективні напрямки та форми взаємодії адміністрації школи, соціально-психологічної служби, батьківської громадськості та органів місцевого самоврядування щодо поетапного запровадження інклюзивної форми навчання. З цією метою проведено низку необхідних організаційних та психолого-педагогічних заходів, а саме:

ПСИХОЛОГІЯ

– просвітницьку роботу серед учителів, батьків учнів 1-4 класів, батьківської громадськості щодо запровадження інклюзивної освіти;

– моніторинг дітей шкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку;

– консультаційну роботу з батьками дітей із особливими потребами щодо залучення таких дітей до інклюзивної форми навчання;

– моніторинг педагогічних умов виховання в сім'ї, у якій виховуються діти з особливими освітніми потребами;

– моніторинг педагогічних умов виховання та надання психологічної підтримки сім'ям, у яких виховуються діти-інваліди дитинства, які за медичними показниками не підлягають навчанню в системі освіти, а перебувають на обліку й охоплені соціальною реабілітацією в закладах соціальної сфери.

Практичним психологом ведеться щорічне відстеження та поновлення банку соціальних даних дітей з особливими освітніми потребами. Розроблено план психологічного супроводу сім'ї, у якій виховуються діти з особливими потребами та план загальношкільних заходів щодо їхнього соціального захисту.

Основними завданнями практичного психолога в організації роботи з дітьми з особливими освітніми потребами є виявлення дітей, у яких виникають труднощі у навчанні, спілкуванні та взаємодії з оточуючими; визначення причин цих труднощів; при потребі, скерування до відповідних фахівців з метою встановлення причин та надання допомоги; виявлення причини соціального неблагополуччя або затримки у розумовому розвитку дитини шляхом спостережень, аналізу навчальної документації, проведення консиліумів із учителями; проведення спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб; участь, у межах своєї компетенції, у складанні розгорнутої психолого-педагогічної характеристики на дитину та її індивідуального плану розвитку; участь у підготовці документів для розгляду на засіданнях психолого-медико-педагогічних консультацій; ознайомлення з висновками й рекомендаціями психолого-медико-

ПСИХОЛОГІЯ

педагогічних консультацій щодо організації навчання дитини та надання їй додаткових послуг; розробка індивідуального плану корекційно-розв'язальної роботи; участь у розробці необхідної адаптації навчальних матеріалів, підходів, а саме: надання рекомендацій педагогам щодо врахування особливостей навчально-пізнавальної діяльності дитини при визначенні форм і методів роботи з нею; сприяння створенню позитивного мікроклімату в колективі, проведення заходів, спрямованих на профілактику стигматизації і дискримінації у шкільному оточенні, формування доброзичливого та неупередженого ставлення до дитини з особливими освітніми потребами; надання у межах своєї компетенції консультативно-методичної допомоги педагогам у роботі з дитиною; налагодження співпраці з фахівцями, які безпосередньо працюють із дитиною з особливими освітніми потребами та беруть участь у розробленні індивідуальної програми розвитку; надання психологічної підтримки сім'ї в якій виховуються діти з особливими освітніми потребами.

Забезпечення психологічного супроводу дітей з особливими потребами здійснюються за наступними напрямками:

- психологічна діагностика;
- корекційно-розвивальна робота;
- психологічна просвіта;
- психологічна підтримка.

Психодіагностичний напрям передбачає діагностування:

- рівня розвитку дітей з особливими освітніми потребами;
- виявлення індивідуальних особливостей психічного, фізичного, інтелектуального розвитку;
- соціальної зрілості, стилю взаємодії вчителів і батьків з дитиною;
- анкетування вчителів та батьків на предмет готовності до здійснення інклюзивного навчання;
- вивчення особливостей сім'ї, у якій виховується дитина;
- психолого-педагогічне спостереження за особливостями соціальної взаємодії учнів з особливими потребами з однолітками та педагогами в умовах

ПСИХОЛОГІЯ

загальноосвітнього навчального закладу.

Консультативний напрям дає можливість забезпечити вирішення нагальних проблем, пов'язаних із інтеграційним та адаптаційним періодами дитини з особливими потребами у встановленні її міжособистісних взаємин, активної взаємодії з учасниками навчально-виховного процесу в сучасному освітньому середовищі.

Корекційний напрям здійснюється шляхом залучення дітей з особливими освітніми потребами до корекційно-розвиткових занять із розвитку пізнавальних процесів: уваги, пам'яті, мислення; формування емоційно-вольової та комунікативної сфери.

Просвітницька робота з батьками та вчителями полягає у висвітленні та роз'ясненні питань, пов'язаних з упровадженням інклюзивного навчання та надання конкретних видів і форм соціально-психологічних і педагогічних послуг:

- консультування батьків із надання соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями;

- сприяння в наданні підтримки родині, у якій виховується дитина з особливими потребами у вирішенні проблем реалізації їхніх власних можливостей з подолання складних життєвих ситуацій;

- проведення бесід із батьками з основних виховних функцій родини та питань виконання батьківських обов'язків і відповідальності за належне їх виконання;

- співпраця соціально-психологічної служби з фахівцями різних галузей з метою організації та проведення занять педагогічної освіти батьків, тренінгів батьківської ефективності.

Психологічна підтримка сім'ї, в якій виховуються діти з особливими освітніми потребами реалізується через соціальну паспортизацію учнів: своєчасне виявлення дітей даної категорії; проведення моніторингу педагогічних умов виховання в сім'ї, в якій виховуються діти з особливими потребами шляхом відвідування таких дітей удома та складання актів відвідування; виховання в соціумі гуманного ставлення до дітей з обмеженими можливостями; надання благодійної допомоги сім'ям, у яких виховуються діти, що мають обмежені можливості щодо забезпечення їхнього соціального захисту.

Таким чином, психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами вимагає створення спеціальних сприятливих умов усередині навчального закладу, спрямованих на формування особливого емоційно-когнітивного (пізнавального) настановлення та гуманного ставлення до таких дітей як рівноправних членів учнівського колективу.

Література:

1. Битянова М. Р. Види психолого-педагогического консилиума в общеобразовательном учреждении / М. Р. Битянова//Школьный психолог. – 2002. – № 5. - С. 34-36.
2. Обуховська А., Ілляшенко Т., Жук Т. Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі. – К. : Редакції загальнопедагогічних газет, 2012. – С. 14-16.
3. Романова О. Діти з особливими потребами в школі: Психолого-педагогічний супровід / Ольга Романова та ін. – К. : Шк. світ. 2011. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
4. Слободенюк Л. І. Психологічний супровід інклюзивного навчання в початковій школі / Лідія Іванівна Слободенюк, Наталя Миколаївна Петрова // Таврійський вісник освіти. – 2015. – № 4. – С. 252 – 260.
5. Спеціальна педагогіка. Понятійно-термінологічний словник / АПН України. Інститут спеціальної педагогіки. Луганський держ. педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка / В. І. Бондар (голов. ред.). – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 436 с.
6. Туріщева Л. В. Діти з особливостями розвитку в звичайній школі / Л. В. Туріщева. – К. : Вид. група «Основа». 2014. – 111 с.